

Új közgazdasági nézetek az Egyesült Államokban

Közismert tény, hogy az Egyesült Államok lakosságának jelentős hányada továbbra is némi nyugtalansággal regisztrálja a gazdaságpolitikai előirányzatokat. Ezt a „csendes többség” soraiban végzett közvéleménykutatások eredményei is igazolják. Egy közvéleménykutatás szerint az amerikaiak 47 százaléka válságtól tart. E jogos aggodalom okai sokfélék és összetettek. Nem célunk ezek elemzése, csupán a vizsgálódásaink tárgyával összefüggő néhány tényezőre utalunk jelzés-szerűen.

Az első világháborút követő évtizedet szívesen emlegették Amerikában aranykorként, a 60-as évek gazdasági fejlődését pedig a propaganda joggal nevezte szárnyalónak. Valóban az ország gazdasága századunk hetedik évtizedében gyorsan fejlődött. Ez az időszak volt az Egyesült Államok gazdaságtörténetében a második világháború után a leghosszabb visszaesésmentes időszak.

Napjainkban azonban a gazdasági hatalom kevés számú, de óriás monopólium kezében való összpontosításának káros következményeit az amerikai társadalom legszélesebb rétegei érzik. Az infláció hatása súlyos, a megélhetési költségek 1972-ben 1963-hoz képest megközelítőleg 35 százalékkal növekedtek, a faji kérdés, a vietnami háború megosztja a társadalmat. Ilyen körülmények között nem csoda, hogy e jelenségek a közgazdászok körében is elégedetlenséget keltettek. Elégedetlenséget, nemcsak az állapotokkal, hanem azokkal szemben is, akiktől elvárnák, ha nem is a bajok orvoslását, de legalább valóságos okai feltárását.

Elégedetlenségük elsősorban a hagyományos polgári közgazdaságtan elméletivel szemben való állásfoglalásban nyilvánul meg. Ezért — mielőtt ismertetnők álláspontjukat — röviden szólunk a hagyományos amerikai közgazdaságtani irányzatok néhány jeles képviselőjének felfogásáról.

Elsőként Paul Anthony Samuelsont említjük, aki 1970-ben harmadikként kapta meg a közgazdaságtudományi Nobel-díjat. Samuelson a növekedélmélet egyik legfőbb hirdetője. Az elsők között alkalmazta kutatásaiban a modern matematikai eszközöket, s különös figyelmet fordított az ökonometrikus módszerek alkalmazására. Szívesen foglalkozott az általános jólétnek a polgári közgazdászok köreiben a 40-es és 50-es években oly divatos kérdéseivel.

Keynes nyomán a gazdaság állami szabályozásának híve. Noha részletesen elemzi a gazdasági jelenségeket, társadalmi meghatározottságaiktól függetleníti őket. Szerinte minden gazdaságnak, legyen az kommunista vagy törzsi, ipari kapitalista vagy középkori mezőgazdasági, szervezési módjától függetlenül egyazon kér-

désekkel kell megküzdenie. Elismeri, hogy a kapitalizmust a gazdasági visszaesések és a munkanélküliség súlyos megpróbáltatásoknak teszik ki, s ugyancsak Keyneshez hasonlóan a gazdaságtudomány feladatának tekinti, hogy hibáinak kiküszöbölésével tökéletesítse ezt a gazdasági rendszert.

Nézeteinek legjobb összefoglalását az immár nyolcadik kiadást megért *Közgazdaságtana* nyújtja. Művében, amely ma a legelterjedtebb polgári gazdaságtani kézikönyv, kísérletet tesz a klasszikus polgári politikai gazdaságtan és a Keynes utáni gazdasági elméletek szintetizálására, amiért egyenlő joggal tekintik újkeynesistának és újklasszikusnak. Könyve talán a legteljesebben tárja elének a polgári közgazdaságtudománynak a kapitalista gazdaság működési mechanizmusára vonatkozó ismereteit. Ennek a munkának elhatározó szerepe volt a Nobel-díj odaítélésében.

Az ipari társadalom és a jóléti állam elméletének fő képviselője John Kenneth Galbraith. Hírnevét főként két művével, az 1958-ban megjelent *A bőség társadalmá* s az 1967-ben *Az új ipari állam* címmel kiadott könyvével alapozta meg. Említett első munkájában az amerikai társadalmat a bőség társadalmaként jellemzi, bár megjegyzi, hogy a fogyasztói bőség háttérbe szorítja fontos társadalmi célok megvalósítását.

Az egyes társadalmi-gazdasági alakulatok között Galbraith is elmosza a termelési viszonyok különbözőségéből eredő alapvető különbségeket. Ennek következménye a kapitalista és a szocialista rendszer konvergenciájára vonatkozó elmélete, amely joggal váltotta ki marxista közgazdászok bírálatát.

Nézetei sok tekintetben Keynes felfogását tükrözik, de míg Keynes még nem vetette fel a monopóliumok kérdését, Galbraith már ezeket helyezi vizsgálódásai középpontjába, s alaposan elemzi befolyásukat az állami szervekre. Élesen bírálja az Egyesült Államokban mind nagyobb szerepet játszó ipari-katonai komplexumot, és a gazdasági bajok orvoslásának egyik hatásos eszközeként a Vietnámból való gyors visszavonulást jelöli meg. Felfogása a Samuelsonénál hangsúlyozottabban kritikai jellegű. Ebben a vonatkozásban a radikális közgazdászok egyik előfutára.

Következtetéseiben már kevésbé határozott. A bajok orvoslását főképpen az értelmiség szerepének növelésében látja, holott a kapitalista termelési viszonyok közepette a munkásságtól elszigetelt értelmiség egyes lázadó elemei sem törhetik meg a monopóliumok hatalmát.

A pénzforgalom oldaláról közelíti meg a gazdasági jelenségek elemzését Milton Friedman. Szerinte a pénzforgalomnak nagyobb szerepe van a gazdasági fejlődésben, mint ahogy azt eddig hitték. Ezért a pénzforgalom alakulásának tulajdonít döntő szerepet a gazdasági életben. Következésképpen a pénzpolitikának elsőbbséget biztosít az adóügyi intézkedésekkel vagy bármely más gazdaságpolitikai intézkedéssel szemben.

Nem véletlen tehát, hogy Friedman ezen alapvető felfogása következtében a monetaristának nevezett chicagói újklasszikus iskola feje (pénzforgalmi kérdésekben a Nixon-kormányzat tanácsadója). Élesen bírálja a Kennedy- és Johnson-kormányzat gazdaságpolitikáját. Különben a szabadpiac híve, noha a túlzott gazdasági liberalizmust is kifogásolja. Egyes nézetei hatással vannak a radikális közgazdászok egy részére is.

Noha a tőkés valutarendszer immár állandósult válsága is nyilvánvalóvá teszi a valutapolitika fontosságát, Friedman és követői ennek jelentőségét nyilvánvalóan túlbecsülik egy átgondolt gazdaságpolitika keretében alkalmazandó adóügyi, hitelügyi és egyéb gazdaságpolitikai eszközök rovására. A monetáris esz-

közök elsőbbsége nem szolgálhat hatékony gazdaságpolitika alapjául, csupán a gazdaságpolitika egyéb eszközeivel összhangban alkalmazva lehet hatásos.

Az amerikai közgazdaságtani irányzatok előbbi felvázolásában nem törekedtünk és nem is törekedhettünk teljességre. Legfőbb képviselőik példáján csak a legjellegzetesebb irányzatokat mutathattuk be röviden.

Sok mindenről és mindenkiről szólhattunk volna még. Így az 1971-ben ugyancsak közgazdaságtudományi Nobel-díjat kapott Simon Kuznets-ről, akinek munkássága főképpen a nemzeti jövedelem elméleti számításaira, valamint a nemzetgazdasági számviteli rendszer módszertanának kidolgozására terjed ki. Wassily Leontief dolgozta ki és alkalmazta az ágazati kapcsolatok mérlegén alapuló, matematikai eszközökkel dolgozó elemzés módszerét. W. Heller, Kennedy elnök gazdasági tanácsadó testületének elnöke, kidolgozója volt a hatvanas évek elején alkalmazott, lényegében keynesista gazdaságpolitikának. (E tanácsadó testület tagja volt másokkal együtt Samuelson és Galbraith is.) Nem szabad megfeledkeznünk Alvin Hansenről, aki Keynes leghívebb amerikai követője.

Beszélhettünk volna a *fogyasztáselmélet*, a *vállalatelmélet*, a Keynes felfogásán alapuló *hiányos költségvetéselemélet* híveiről. Mindez azonban túl messzire vezetne.

A felvázoltak, gondoljuk, elegendők azoknak a felfogásoknak a szemléltetésére, amelyeket a ma már általában neoklasszikusnak, hagyományosnak vagy ortodoxnak nevezett közgazdászok képviselnek (megjegyezvén, hogy Galbraith semmiképpen sem sorolható ezen irányzatok valamelyikébe). A kényszerűen szűkre szabott ismertetésben szándékosan csak rövid bíráló megjegyzésekre szorítkoztunk. Nem akartunk ugyanis elébe vágni a radikális közgazdászok bírálata ismertetésének.

*

A hagyományos polgári gazdaságtudomány nézetei ellen fellázadt közgazdászok magukat a *radikális politikai gazdaságtan* művelőinek tekintik.

Mozgalmuk 1968 végén öltött szervezett formát, amikor néhány fiatal tanár és egyetemi hallgató a michigani egyetemen megalakította a *Radikális Politikai Gazdaságtan Szövetségét* (Union for Radical Political Economics, betűszóval: URPE).

Egy évvel később a *Monthly Review* hasábjain léptek a nagy nyilvánosság elé kiáltványukkal, amelyben bírálták a gazdaságtudományokat és vázolták törekvéseiket.

Soraik közé a legkülönbözőbb felfogású közgazdászok tartoznak, az anarchistáktól a magukat szocialistáknak nevezőig. Tarkaságuk nézeteikben is megnyilvánul, de álláspontjukban sok közös vonás fedezhető fel. (Felfogásukat J. H. Weaver-nek a *The American Economist* 1970. évi 1. számában megjelent tanulmánya és J. Attalinak a *Le Monde* 8502. számában közölt cikke alapján ismertetjük.)

A radikális közgazdászok mindenekelőtt az Egyesült Államok gazdasági rendszerének és egyes elemeinek éles bírálatában egyek. Támadják a kizsákmányolást, a profitot, az igazságtalan vagyoneelosztást, a társadalmi egyenlőtlenséget, a monopóliumokat, a kapzsiságot, a nők elnyomását, a fajgyűlöletet, az imperializmust, a militarizmust, a háborúkat, a természeti környezet szennyeződését, az amerikai politikai rendszert, az elidegenedés rendszerét.

Nézeteik szerint a közgazdasági elméletnek elő kell segítenie egy tisztességes társadalom létrehozását és fenntartását. Meg akarják újítani a közgazdaságtant,

hogy felhasználásával radikális társadalmi változásokat érjenek el. A hagyományos polgári közgazdaságtan ugyanis erre — úgymond — nem alkalmas, mert a fennálló kapitalista társadalmat természetesnek tekinti, s feltételezi a változások fokozatos bekövetkezését. Ilyen módon az ortodox, a „kincstári“ közgazdászok kiszolgálják a gazdasági és politikai hatalmat, s azt a rendszer fenntartása érdekében támogatják.

Bírálják az újklasszikus elméleteket azért is, mert ezek a társadalmat egységes egésznek tekintik, és tagadják olyan osztály létezését, amely képes megváltoztatni a társadalmi viszonyokat.

A hagyományos közgazdasági felfogások hívei az államot úgy tüntetik fel, mintha az jóakaratóan tevékenykednék a társadalom minden tagja érdekében, vagy irányukban legalábbis semlegességet tanúsítana. A radikális közgazdászok szerint viszont az állam az uralkodó osztály érdekeit szolgálja, mert azok irányítják, akiknek a kezében van a gazdasági hatalom.

Kifogásolják az Egyesült Államok külpolitikáját is, amellyel olyan világrendszert akar fenntartani, amelyben a gazdagok és a fehérek, tehát a világ népességének alig több mint 40 százaléka, a világ jövedelmének 90 százalékát élvezi. A radikális közgazdászok ezzel szemben a fejlődő országok számára is tisztességes társadalom építésére kívánnak lehetőséget biztosítani.

A hagyományos polgári közgazdaságtant bírálják azért is, mert ahelyett, hogy a lényegre törekedne, másodrangú kérdésekkel bibelődik, és tüneti gyógykezelésével hozzájárul a kapitalista társadalom fennmaradásához, kiáltó egyenlőtlenségeinek tartósításához.

A hagyományos polgári közgazdaságtan bírálata nem akadályozta a radikálisokat abban, hogy annak bizonyos eredményeit átvegyék. Már utaltunk arra, hogy képviselői közül különösen Friedman egyes gondolatai hatottak termékenyítőleg a radikálisokra.

Átvették a hagyományosok egyes kutatási módszereit is, főként a matematikai eszközök széles körű alkalmazását. Ezen túlmenően fokozottabb mértékben hasznosítják a szociológiai kutatásokat.

Ha csak futó pillantást vetünk a radikális közgazdászoknak az amerikai társadalommal, gazdaságpolitikával és a hagyományos polgári közgazdaságtannal kapcsolatos bírálatára, tételeik nagyon ismerősnek tűnnek. Valóban, ezek a vélemények nem mindenben újak.

A marxista politikai gazdaságtan egyik leghangsúlyosabb bírálata a polgári közgazdaságtannal szemben éppen az, hogy osztályjellege következtében képtelen a vizsgált jelenségek mélyebb okainak, mozgatóerőinek, a kapitalista gazdaság alapvető ellentmondásainak feltárására.

Mint láttuk, a polgári közgazdaságtan kapitalizmust védelmező, tehát osztályjellegére vonatkozó marxista felfogás éppen úgy tükröződik a radikális közgazdászok véleményében, mint más marxista nézetek (a kapitalizmus megszűnésének elkerülhetetlenségére, az osztályokra, az állam osztályjellegére vonatkozó felfogások).

Természetesen egy szóval sem állítjuk, hogy a radikális közgazdászok már és mind marxisták. Mindenesetre nem csoda, hogy az amerikai társadalmi és gazdasági élet eddig sok tekintetben tabuként kezelt alapvető tényei ellen irányuló erőteljes bírálat mehhökkentette nemcsak a hagyományos közgazdászokat, hanem a hatalom köreit is.

A radikális közgazdászok, nézeteik alapvetően polgári voltak megféléően,

saját ízlésük szerint értelmezik a marxizmust, s a szocializmusról is sok tekintetben sajátos fogalmaik vannak.

Az Ausztriából Amerikába származott neves közgazdász, Joseph Alois Schumpeter 1942-ben megjelent *Kapitalizmus, szocializmus és demokrácia* című könyvében Marxszal egyezően vallotta a kapitalizmus bukásának elkerülhetetlenségét. Persze ezt a véget, Marxtól eltérően, a múlt század végi, e század eleji reformista elméletek korszerűbbé formálásával úgy képzelte el, hogy fejlődése során a kapitalizmus olyan tényezőket hoz létre, amelyek megszüntetik. Tehát a kapitalizmus önfelszámolásának elméletét dolgozta ki. Mindenesetre a polgári közgazdászok sorában ő volt az első, aki — ha téves elképzelések alapján is — a kapitalizmus eltűnéséről beszélt, s a szocializmus békövetkezését hirdette oly időben, amikor amazok szilárdan hittek a kapitalizmus örökkévalóságában; meg voltak győződve arról, hogy a történelem tévedésének tartott szocializmus nem maradhat fenn sokáig.

Azóta a szocializmus „világdivattá” lett, bár a polgári gondolkodók elképzelésében — mint Schumpeterében is — ez a szocializmus lényegében nem más, mint egy fejlett és megfejlett kapitalizmus. Talán nem érdektelen, ha utalunk arra, hogy a polgári állam kormányzati tevékenységének nagy részét még Galbraith is leplezett szocializmusnak tekinti.

A radikális közgazdászoknak a hagyományos polgári gazdaságtanról szóló bírálata egyébként sem teljesen új. A hagyományos nézeteket valló közgazdászok egy része már a radikálisok előtt is gyakran bírálta a kapitalizmus egyes kinövéseit, ha nem is a radikálisokéhoz hasonló élességgel. E bírálók közül egyet már csak azért is felidézünk, mert, úgy véljük, köze van a radikálisok nézeteinek kialakításához.

A nagy tekintélyű s a hagyományos polgári közgazdászok többségét tömörítő *Amerikai Közgazdasági Társaság* (American Economic Association) 1965 decemberében megtartott közgyűlésén Kenneth E. Boulding, a michigani egyetem tanára nyíltan kijelentette, hogy a polgári közgazdászok napjaink sok kérdésére képtelenek válaszolni, nem méltatják kellő figyelemre a gazdasági növekedés súlyos aránytalanságait, és nem kísérlik meg a békés célokra termelő iparágak műszaki elmaradottságának orvoslását erélyesebben szorgalmazni. (Hadd emlékeztessünk itt arra, hogy a radikális közgazdászok mozgalma éppen a michigani egyetemről indult ki.)

Ha Boulding megelőzte bírálatában a radikális közgazdászokat, Wassily Leontief ugyanannak a társaságnak 1970. decemberi közgyűlésén tartott elnöki beszámolójában követte azokat. Erdemes főbb gondolatait vázolnunk. (Az elnöki beszámolót tanulmány formájában a *The American Economic Review* 1971. márciusi száma közölte.) Szerinte a gyakorlati alkalmazásban elért eredmények jelentéktelensége a polgári közgazdaságtudomány mai állapotának alapvető kiegyensúlyozatlanságát fejezi ki. A modern közgazdasági elmélet számára sokat jelentett a matematika széles körű felhasználása. A matematikai fogalmazás iránti kritikátlan rajongás azonban gyakran arra irányul, hogy az érvelés lényegi tartalmának jelentéktelenségét az algebrai jelek homlokozata mögé rejtse. Nem lehet tagadni — mondotta —, hogy van valami felháborító abban a mutatóványban, ahogy sokan „finomítják” a gazdasági helyzet elemzését. A szakemberek egymás után hozzák világra az új modelleket, és a matematikai statisztikusok egymás után eszelik ki a bonyolult eljárásokat. Ezek közül a legtöbb minden gyakorlati alkalmazás nélkül csak a készletet gyarapítja. A megfigyelhető valóság helyett — folytatja — egy elképzelt, hipotetikus világgal való állandó foglalkozás fokozatosan eltorzí-

totta tudományunk részterületeinek nem hivatalos értékrendjét. Ha előbbre akarunk jutni a gazdasági jelenségek megértésében, akkor habozás nélkül túl kell lépniük a ma fennálló határokon — hangoztatja.

Ha figyelembe vesszük, hogy mindezt Leontief mint az Amerikai Közgazdasági Társaság elnöke és mint az a közgazdász mondotta, aki élen jár a matematikai módszerek, az ökonometriai kutatások alkalmazásában, semmi okunk sincs kételkedni elemzésének helyességében. Ha viszont arra gondolunk, hogy ezeket a Társaság 1970. decemberi közgyűlésén mondotta el, talán nem tévedünk, ha a kifejtettekben már a radikális közgazdászok fellépésének hatását ismerjük fel.

Figyelemre méltó, hogy nemrég Galbraith is hasonló szellemben nyilatkozott, mondván: a gazdaságtani modellek gyakran azt a célt szolgálják, hogy eltereljék a figyelmet azokról a nyomasztó társadalmi kérdésekről, amelyek riasztó befolyást gyakorolnak a politikai cselekvésre. Ez már nem tudomány, csupán hiedelmek rendszere — hangsúlyozza már úgyszólván a radikálisokéval azonos hangvételrel.

Az eltelt alig több mint három év alatt a radikális közgazdászok mozgalma rohamosan szélesedett, izmosodott, Szövetségüknek már sok követője van, köztük a Harvard Egyetem öt, a Columbia Egyetem hét tanára.

A mczgalom eddig három konferenciát rendezett. Saját folyóirata is van: a *Radikális Politikai Gazdaságtani Szemle* (Review of Radical Political Economics).

Jelentőségük növekedését mutatja az is, hogy ellenlábasuk, az Amerikai Közgazdasági Társaság 1971. decemberi kongresszusára tizenkét radikális közgazdászt is meghívott, ez év februárjában pedig a legismertebb radikálisok közül három, Shermann, Bluestone és Dowd, az Egyesült Államok kongresszusának egy bizottsága előtt fejthette ki véleményét.

Tagjainak munkái közül kiemelkedik Edwards, Reich és Weistkopf munkája, az egyetemi tankönyvnek szánt *A kapitalista rendszer* című, amelyben az amerikai gazdasági rendszerről vallott álláspontjukat átfogóan fejtik ki. Két másik képviselőjük, Hunt és Shermann, a klasszikus és radikális közgazdasági elméleteket szembeállítva tárgyaló munkát készül kiadni.

A radikális közgazdászok legnagyobb érdeme kapitalizmusellenességük. Ebben a vonatkozásban mutatkozik meg aztán legfőbb gyengéjük is. Amilyen mélyenszántók és gazdagok érveik a kapitalizmus bírálatában, annyira szűkölködnek a kapitalizmustól eltérő megoldások felvázolásában. Céljukként a „tisztes társadalom“ megvalósítását tűzik ki, de hiányzik ennek pontosabb körülírása. Nem tudnak határozott választ adni arra a kérdésre sem, milyen legyen az új elmélet, és milyen rendszer tenné boldoggá az embereket. Az említett, *A kapitalista rendszer* című könyvük is pusztán 20 lapon foglalkozik a szocializmussal.

Ha jó adag túlzás van is abban, amit velük vitázva az Amerikai Közgazdasági Társaság egyik vezetője, Robert Solow a szemükre vetett, mondván, hogy munkáikban nem kevesebb, de több frázist használnak, mint a hagyományos közgazdaságtudomány művelői, valóban még adósak a megoldások kidolgozásával. Nem kétséges, hogy felkészültségük, fiatalságuk és maiságuk a további fejlődés lehetőségét ígéri.

A radikális közgazdászok aránylag rövid idő alatt kifejtett tevékenységükkel erjedést indítottak el az amerikai gazdaságtanban.

Csákány Béla

Különleges küldöttségek

A diplomáciai és egyéb természetű kapcsolatok sokoldalú fejlődése a jelenlegi nemzetközi közösség közel 140 állama között a kapcsolatok intézményesítése új formáinak megjelenését és kikristályosodását vonta maga után. Az államok állandó diplomáciai küldöttségei (nagykövetségek és követségek) mellett az *ad hoc* (időleges jellegű) diplomáciai küldöttségek is új fejlődést mutatnak.

Amint arra Mircea Malița rámutatott: „Az új, független államok megjelenése, a gazdasági, politikai és technikai vívmányok hatása, a közlekedési eszközök fejlődése dinamizálta [...] az államok közötti kapcsolatokat, növelte az érintkezések gyakoriságát a világ fejlődése új ritmusaival megegyezően. Szükségképpen jelentkezniök kellett az érintkezések, dialógusok és tárgyalások új formáinak.“ (*Diplomația*, București, 1970. 292.)

Igy a diplomácia *ad hoc* — időleges — formája a második világháborút követő korszakban új fejlődésnek indult.

Jelenleg az *ad hoc* (időleges) diplomácia változatos formákban jelentkezik. Megkülönböztetünk: utazó küldötteket; nemzetközi konferenciákon részt vevő küldöttségeket; különleges küldöttségeket. Az *ad hoc* diplomácia e formái közül a legfontosabbnak tűnik a különleges küldöttek szerepe. Ezért az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága e tárgyban egyezménytervezetet dolgozott ki, amelyet az ENSZ Közgyűlése az 1969. december 8-iki 2530/XXIV. ajánlásába foglalt.

Amint a különleges küldöttségekről szóló Egyezmény bevezető részében olvashatjuk, e küldöttségek joghelyzetének szabályozása a nemzetközi jog síkján arra hivatott, hogy kiegészítse a diplomáciai kapcsolatokra vonatkozó 1961. évi és a konzuláris kapcsolatokra vonatkozó 1963. évi egyezményeket. Egyszerűsített az egyezmény hozzájárul az államok közötti baráti viszonyok fejlesztéséhez, tekintet nélkül azok társadalmi-politikai rendszerére.

A különleges küldöttségekre vonatkozó 1969. évi Egyezmény az *ad hoc* diplomácia e formáját a következőképpen határozza meg: „államképviseleti joggal felruházott időleges küldöttség, amelyet egyik állam küld a másik államhoz, ez utóbbi beleegyezésével, avégre, hogy e mellett meghatározott feladatot teljesítsen“ (1. szakasz). Amint a meghatározásból kitűnik, ahhoz, hogy egyik állam a másikhoz különleges küldöttséget rendeljen ki, feltétlenül szükséges ez utóbbi beleegyezése. Ezt a beleegyezést diplomáciai vagy más úton lehet megszerezni, a két állam megállapodása szerint.

A különleges küldöttség ügykörét az érdekelt államok állapítják meg, közös megállapodás alapján. Ezért az Egyezmény kifejezetten nem szabályozza a különleges küldöttségek ügykörét.

Különleges küldöttség menesztése valamely államba nincs ahhoz a feltételhez kötve, hogy a küldő és az elfogadó állam között diplomáciai vagy konzuláris kapcsolatok álljanak fenn.

Ilyen különleges küldetésnek minősülnek Henry Kissingernek, az Egyesült Államok elnöke külön tanácsadójának a látogatásai Pekingben: 1971-ben azzal a céllal, hogy előkészítse Nixon elnök látogatását a Kínai Népköztársaságban, a közelmúltban pedig az 1972 júniusában sorra került látogatása, hogy a két állam között az 1972 februárjában létrejött megállapodások értelmében a Kínai Népköztársaság vezetőivel tárgyalásokat folytasson. Hasonló jellegű volt Románia Szo-

cialista Köztársaság indiai nagykövetének ez évi látogatása Daccában, hogy kinyilvánítsa Bangladesh Köztársaság elismerését országunk részéről, és diplomáciai kapcsolatot létesítsen a két ország között.

Ezek a hivatalos látogatások olyan országok között jöttek létre, amelyek között máig sincsenek, vagy abban az időpontban még nem voltak diplomáciai kapcsolatok.

Az a lehetőség, hogy hivatalos (diplomáciai vagy konzuli) kapcsolatok híján lévő államok is küldhetnek egymáshoz különleges küldöttségeket, abból a szempontból jelentős, hogy ezek az államok ezúton érintkezésbe léphetnek egymással, s így előkészíthetik az állandó diplomáciai vagy konzuláris kapcsolatok felvételének feltételeit. Az 1969. évi Egyezmény azzal, hogy ezt a lehetőséget jogilag is szentesíti, azon nemzetközi dokumentumok sorába lép, amelyek hozzájárulnak a kapcsolatok fejlesztéséhez a nemzetközi közösség összes államai között.

A mód, ahogy a különleges küldöttségekről szóló Egyezmény (9. szakasz) ezek összetételét szabályozza, arra utal, hogy e küldöttségek szervezete az állandó diplomáciai képviselőkével azonos. Ennek megfelelően a különleges küldöttségeknek is lehet: diplomáciai személyzete, élén a küldöttség vezetőjével, műszaki-igazgatási, valamint szolgálati személyzete. A diplomáciai személyzet tagjainak, elvileg, a küldő ország állampolgárságával kell rendelkezniük.

A diplomáciai tevékenység körében a második világháború utáni időszakban kialakult újításként jelentkezett annak lehetősége, hogy képviselők céljából két vagy több állam egyetlen diplomáciai küldöttséget (állandót vagy időleget) menesszen egy másik államba. Ezt a diplomáciai gyakorlatot a különleges küldöttségekre vonatkozó 1969. évi Egyezmény szentesíti. Azt a lehetőséget is biztosítja, hogy két vagy több állam egyidőben, de külön-külön küldjön különleges küldöttséget valamely államba, hogy ezzel az állammal a többiek közösen tárgyaljanak meg valamely kérdést.

A különleges küldöttség személyzete kinevezésének joga a küldő államot illeti meg, de ez köteles tájékoztatni azt az államot, amelyben a küldöttség tevékenységére sor kerül, ennek létszámáról és személyi összetételéről. A különleges küldöttséget küldő állam e kötelessége összefonódik a fogadó állam azon jogával, hogy bármikor nemkívánatos személynek (persona non grata) nyilvánítsa a küldöttség bármely tagját, ami a küldő államot az illető személy visszahívására kötelezi.

A különleges küldöttség tevékenységére csakúgy, mint egyébként bármely diplomáciai vagy konzuli küldöttségére nézve is, különös jelentősége van azoknak a sérthetlenségeknek, mentességeknek és előjogoknak, amelyek őket megilletik. Nagy mértékben függ ezektől a sérthetlenségektől, mentességektől és előjogoktól az illető küldöttség tevékenységének jó kimenetele. Ezért már a legrégebb időktől foglalkoztatta az államokat az a törekvés, hogy a diplomáciai küldöttségek részére biztosítsák a feladataik teljesítését megkönnyítő sérthetlenségek, mentességek és előjogok bizonyos minimumát. E sérthetlenségek, mentességek és előjogok valójában nem valamely idegen állam állampolgárainak nyújtott magánérdekű kedvezmények, hanem olyan joghelyzetet létesítenek, amelyet az illető személyek a diplomáciai vagy konzuli küldöttség hivatalnokai minőségükben élveznek. A különleges küldöttségekre vonatkozó 1969. évi Egyezmény konkrétan szabályozza azokat a sérthetlenségeket, mentességeket és előjogokat, amelyeket e küldöttségek és személyzetük élveznek.

Az Egyezmény arra kötelezi a fogadó államot, hogy megkönnyítse a különleges küldöttség számára a berendezkedéséhez és tevékenysége kifejtéséhez szükséges épületek megszerzését. Továbbá: a különleges küldöttségek székhelyül szolgáló épületek mentesek a nemzeti, tartományi vagy községi adók és illetékek alól. Egyúttal azok az épületek, amelyekben a különleges küldöttség berendezkedett, sérthetetlenek.

A székhely államának hatóságai nem hatolhatnak be ezekbe az épületekbe, csak a különleges küldöttség vezetőjének előzetes hozzájárulásával. Ugyanakkor a székhely állama köteles minden intézkedést megtenni annak érdekében, hogy ezeket az épületeket más személyek meg ne szállják vagy meg ne rongálják, és a küldöttség békéjét és méltóságát semmiképpen ne zavarják.

A különleges küldöttséget megilleti irattárának és iratainak sérthetlensége is, minden időben és bárhol is találtassanak (26. szakasz). A különleges küldöttséget megilleti a saját államával való közlekedés szabadsága. Különleges futárokat alkalmazhat, és rejtjelezett levelezést folytathat.

A különleges küldöttséget mint a küldő állam diplomáciai szervét megillető e sérthetlenségeken, mentességeken és előjogokon kívül, az 1969. évi Egyezmény megállapítja azokat a sérthetlenségeket, mentességeket és előjogokat is, amelyek a küldöttség személyzetét illetik meg. A különleges küldöttség tagjait megilleti a közlekedés szabadsága a fogadó állam területén, ezen állam törvényeinek és szabályzatainak megfelelően. Megilleti őket a személyi sérthetlenség abban az értelemben, hogy nem helyezhetők letartóztatásba és nem vehetők őrizetbe, székhelyük állama pedig köteles gondoskodni személyes biztonságukról, méltóságuk és szabadságuk biztosításáról. A különleges küldöttség személyzetének lakásai, ugyanolyan feltételek mellett, mint a küldöttség székhelye, sérthetetlenek.

A különleges küldöttségek diplomáciai személyzetét ezenkívül megilleti a büntetőbíráskodás alóli mentesség és — bizonyos feltételek mellett — a polgári és közigazgatási bíráskodás alóli mentesség is. Mentések az adók és egyéb illetékek alól, kivéve a székhelyük államának törvényhozásában kifejezetten meghatározott eseteket.

A különleges küldöttség személyzetét ezen sérthetlenségek, mentességek és előjogok mellett, amelyeket a székhelyük államában élveznek, ezzel az állammal szemben az a kötelezettség terheli, hogy törvényeit és szabályzatait tiszteletben tartsa, és a belügyeibe való beavatkozástól tartózkodjék. Továbbá, a különleges küldöttség rendelkezésére bocsátott helyiségeket más, a küldöttség ügykörével össze nem egyeztethető célokra használni nem szabad.

A különleges küldöttség tevékenysége, az Egyezmény előírásai szerint, a következő esetekben ér véget: az érdekelt államok közötti megállapodás alapján; a küldetés céljának megvalósítása esetén; annak a határidőnek a lejártával, ha csak meg nem hosszabbították, amelyre a másik államba küldték; a küldő államnak az elfogadó államhoz intézett értesítésével, amelyben közli azt a határozatát, hogy befejezettnek nyilvánítja a különleges küldöttsége tevékenységét; a különleges küldöttséget fogadó állam azon értesítésével, hogy annak tevékenységét befejezettek tekintik.

A különleges küldöttségekről szóló Egyezmény hozzájárul a nemzetközi kapcsolatok és egyben a jelenkori nemzetközi jog fejlesztéséhez. Hasonlóképpen hozzájárul a nemzetközi törvényesség megszilárdításához és a béke fenntartásához, amelyek az államok közötti együttműködés előmozdításának fontos tényezői.

Martian Niciu